

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος δωδέκατος

Συνδρομή ἑτησία : Ἐν Ἀθήναις, φρ. 10, ἐν ταῖς ἑπαρχίαις φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἄρροται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους, καὶ εἶνε ἑτησίου.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὀδὸς Σταδίου, 6

25 Ὀκτωβρίου 1881

Τὸ κατωτέρω ἄρθρον εἶχεν ἀποσταλῆ ἡμῖν πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τῷ ἐν Μεσολογγίῳ συνδρομητοῦ καὶ καλλίστου φίλου τῆς «Ἐστίας» κ. Χρ. Παλαμά ἐπ' εὐχαρίᾳ τῆς προκηρυθείσης τελετῆς τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ μνημείου τοῦ Βύρωνος κατὰ τὴν 27 παρελθόντος Σεπτεμβρίου. Ἐπειδὴ δὲ τότε, ἐνεκα τῆς μὴ ἐγκαίρου λήψεως αὐτοῦ, δὲν ὑπῆρξε δυνατόν νὰ καταχωρισθῇ ἐν τῇ «Ἐστίᾳ», ἐπικαιρον ἐνομιμάμεν νὰ δημοσιεύσωμεν αὐτὸ σήμερον, ἡμέραν τῶν ἀποκαλυπτηρίων, πιστεύοντες ὅτι εὐχαρίστως θέλει ἀναγνωσθῆ ὑπὸ τῶν συνδρομητῶν τῆς «Ἐστίας», ἅτε συμπληροῦν ἐν πολλοῖς διὰ νέων λεπτομερειῶν ὅσα περὶ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ διατριβῆς τοῦ μεγάλου φιλέλληρος δημοσιεύσαμεν ἐν προηγουμένῳ φύλλῳ τῆς «Ἐστίας».

Σ. τ. Δ.

Ο ΒΥΡΩΝ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ.

Τὴν 15 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1823, τρίτου τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως, ἀνεχώρει ὁ ἔξοχος ἀνὴρ ἐκ Κεφαλληνίας καὶ τὴν 24^{ην} τοῦ αὐτοῦ μηνὸς προσωομίζετο εἰς Μεσολόγγιον. Τὴν πόλιν ταύτην δὲν ἔβλεπεν ὁ Βύρων τὸ πρῶτον τότε. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ περιόδειν τῷ 1809 κατῆλθεν ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Προβέζης, παρέμεινεν ἐν αὐτῇ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, χωρὶς νὰ προοιωνίζεταί βεβαίως τὰ τενάγη τῆς μέλλουσάν ποτε τελευταίαν διαμονήν του, καὶ διεπορθηεῦθη ἐξ αὐτῶν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου διεχείμασε τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Τὸ ταξείδιον τοῦ Βύρωνος ἀπὸ Κεφαλληνίας εἰς Μεσολόγγιον δὲν ὑπῆρξεν ἀκίνδυνον. Παρὰ τὰς Ἐχινάδας τὴν νύκτα τῆς 16^{ης} πρὸς τὴν 17^{ην} Δεκεμβρίου συννητήθη μεθ' ὀθωμανικῆν φρεγάταν, τὴν ὁποίαν μόλις κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ, βοηθούμενον ἀπὸ οὐριον ἄνεμον τὸ ταχύπλουν πλοιάριον (Μύστικον), ἐφ' οὗ ἐπέβαινεν ὁ ἴδιος. Τὸ τὴν ἀκολούθῃαν αὐτοῦ καὶ τὰ πλείστα τῶν σκευῶν καὶ χρημάτων του μετὰ τοῦ κόμητος Γάμπα φέρον ἕτερον πλοῖον (Βομβάρδα) ἐνέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, μετενεχθὲν δὲ εἰς Πάτρας παρὰ τῷ Ἰουσουφ-πασσᾷ δὲν ἐλυτρώθη ἢ τῇ μεσολαβήσει τοῦ πλοιαρχοῦ τῆς ὀθωμανικῆς φρεγάτας Ζεκεριᾶ, ἀνταποδίδοντας παλαιὰν εὐεργεσίαν πρὸς τὸν πλοίαρχον τοῦ ἐλληνικοῦ πλοίου Βκλαμακάκη, ἀσφαλῶς δὲ πλέον προσωομίσθη τὴν 23^{ην} τοῦ μηνὸς εἰς Μεσολόγγιον, ὅτε ἀκόμη ὁ Βύρων δὲν εἶχε φθάσει. Ἀποφυγὼν οὗτος τὸν κίνδυνον τοῦ Ὀθωμανοῦ καταδρομῆως περιεπλέχθη εἰς τοὺς σκοπέλους τῶν Ἐχινάδων καὶ τοῦ Δραγαμέστου, καὶ ἐκρατήθη ἐκεῖ ὑπὸ βικιοτάτου ἀνέμου καὶ τρικυμίας, ἕως οὗ ἔσπευσαν ἐκ Μεσολογγίου τὸ πολεμικὸν βρικόριον «Λεωνίδας» καὶ πέντε

ἄλλα ἐνοπλα πλοιάρια, ἅτινα βυμουλκήσαντα τὸ μύστικον διεπόρθμευσαν τὴν αὐγὴν τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου εἰς τὸν πρὸς θν ὄρον του.

Ποία ὑποδοχὴ ἐγένετο εἰς τὸν ἄνδρα καὶ μετὰ ποίαν εὐδοίαν χαρὰν ὑπεδέχθησαν αὐτὸν οἱ τῆς πόλεως ταύτης κάτοικοι καὶ οἱ ἐν αὐτῇ συγκεντρωμένοι πολεμισταί, δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῆς ἀνυπομονησίας μεθ' ἧς τὸν ἀνέμενον, καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς αἱ πατρίαι ἔλαβον τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν προσεπάθειον νὰ προσελκύσωσι πλησίον αὐτῶν καὶ προσεταιρισθῶσιν ἰδιαζόντως τὴν πολυτιμον αὐτοῦ ἀρωγήν. Εἶχε καλέσει αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἅμα τῇ εἰς Κεφαλληνίαν καθόδῳ του ὁ Μάρκος Βότσαρης εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἐκάλεε αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς Σάλανα, ἐκάλεε αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης εἰς Πελοπόννησον· ὁ Βύρων ἐστάθμισε καλῶς τὴν στάσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος, τὴν σημασίαν καὶ τὸ ἐπικαιρον τῶν διαφόρων ἐπαναστατημένων μερῶν αὐτῆς, καὶ κατιδὼν τοῦ Μεσολογγίου τὸν κίνδυνον κατηθύνηθη πρὸς τὴν πόλιν ταύτην. Ἐστρώθησαν λοιπὸν αἱ ὁδοὶ αὐτῆς ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἀφίξεώς του μετὰ κλάδους καὶ μετὰ φύλλα, ἠγέρθησαν τρόπαια καὶ ἀψίδες, ἔσπευσαν εἰς τὴν παραλίαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ περὶ αὐτὸν κληρὸς μετὰ τὰς ἰερατικὰς των στολὰς, οἱ προσετώτες καὶ ὁ λαὸς μετὰ ζητωκραυγὰς καὶ ἀνευρημίας, οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ τὰ παληκάρια μετὰ πυροβολισμοὺς χαρμυσίνους, καὶ κροτούντων τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου, ὠδήγησαν τὸν ἀφιχθέντα ξένον εἰς τὴν δρισθεῖσαν αὐτῷ κατοικίαν παρὰ τὴν προκουμῖαν τῆς πόλεως, δυσμικῶς ἐν ἀπόψει τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ πάντοτε θαλάσσης.

Ἦσαν τότε συγκεντρωμένοι ἐν Μεσολογγίῳ οἱ διασημότεροι τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐν ἀποτελέσει συνέλευσιν τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, βουλευθησομένην κυρίως περὶ τῆς καταπαύσεως τῆς ἀκαταστασίας, εἰς ἣν εὐρίσκοντο αἱ ἐπαρχίαι αὐτῆς ἐκ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ· τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τοῦ Βύρωνος, 24^{ην} Δεκεμβρίου, συνεκροτεῖτο ἡ πρώτη καὶ δευτέρα συνεδρίασις τῆς Συνελεύσεως ταύτης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μαυροκοζδάτου, καὶ πολλὰ γενναῖα ἀποφάσεις καὶ συνετὰ μέτρα ἐλαμβάνοντο κατ' αὐτὰς καὶ τὰς ἐπακολούθους;

συνεδριάσεις πρὸς ἐπίβρωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ὅθεν ἐπικαίρως ἔφθανε μεταξύ αὐτῶν ὁ κράτιστος τῶν φιλελλήνων τῆς Εὐρώπης. Μία τῶν πρώτων ἀποφάσεων τῆς συνελεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ συγκροτήσεως στρατεύματος ἐκ τριῶν χιλιάδων στρατιωτῶν τούτων ἀμέσως ἢ συντήρησις ἐξησφαλίσθη ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὅποια ὁ Βύρων ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ ἡ διοργάνωσις καὶ ἐγγύμνασις διηκολύνθη, διότι ἀπετέλεσεν ἐν τῶν πρώτων μελημάτων καὶ ἐνασχολημάτων τοῦ ἀρῆτου λόρδου. Δύο χιλιάδας ταλλήρων ἀξιοῖ ὁ ταμίης κατόπιν τοῦ Βύρωνος Πάβρου ὅτι κατέβαλλε καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα εἰς τροφήν τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, ὅτι δὲ ὁ μουσοτραφῆς ποιητὴς ἤρχετο μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ μεταβληθῆ εἰς στεῦρον πολεμιστὴν μαρτυρεῖ ὅλος ὁ ἐν ἄκρᾳ σκληραγωγία ἐφεξῆς βίος αὐτοῦ καὶ αὐτὴ ἡ στρατιωτικὴ περιβολή, τὴν ὅποιαν ἔφερε καθὰ τὴν ἀποτίθασίν του — ἴσως καὶ μόνον, καθότι καθ' ὅλην τὴν ἐφεξῆς διαμονὴν του ἐν Μεσολογγίῳ ὁ ἱματισμὸς του συνίστατο εἰς τὰς εὐρείας ἀναξυρίδας, τὸ στενὸν φόρεμα καὶ τὸν μανδύαν τοῦ Εὐρωπαϊοῦ ἀστοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. — Πεδίον πῶν τακτικῶν ἀσκήσεων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦν ὁ πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τῆς πόλεως ἐλαιῶν, ἀφικνεῖτο δὲ καὶ παρίστατο εἰς αὐτὰς τακτικά καθ' ἑκάστην ἔφιππος ὁ Βύρων, ὀνομασθεὶς ἀρχιστράτηγος καὶ προτιθέμενος νὰ ἐπιχειρήσῃ ἡγούμενος αὐτοῦ τὴν κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Ναυπάκτου ἐκστρατείαν, ἣν ἀπὸ καιροῦ ἐμελέτα ὁ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος γενικὸς Διευθυντὴς Α. Μαυροκορδάτος.

Οὐχ ἤττον μετὰ ζέσεως ἀμέσως ἐνεκολπώθη ὁ Βύρων τὴν ἰδέαν τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἐφοδιάσεως αὐτοῦ μὲ ὑλικὸν τοῦ πολέμου ἄφθονον καὶ ἐπαρκὲς διὰ πᾶσαν τοῦ ἐχθροῦ ἐπιχειρήσιν, ἣν ταχεῖαν καὶ ἐπίμονον προέβλεπε καὶ ἀνέμενεν. Ἐνα μῆνα ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἀφίξιν του κατευοοῦτο εἰς Δραγαμέστον τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον «Ἄννα» φορτωμένον ὑλικὸν πολέμου καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα καὶ μηχανήματα πρὸς σύστασιν πολεμικοῦ μηχανουργείου. Ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίῳ φιλελληνικοῦ κομητάτου, ἡ διάθεσις δὲ αὐτῶν μετενεχθέντων ταχὺ εἰς Μεσολόγγιον ἐπαφίνετο εἰς τὸν φιλέλληνα ποιητὴν, εὐρισκόμενον ὑπεράνω τῶν συνήθων ἀπλήστων ἐφοδῶν καὶ ἀπαιτήσεων. Διὰ τῶν πολυτίμων αὐτῶν ἐφοδίων καὶ τῶν συναποσταλέντων μηχανουργῶν καὶ Ἄγγλων ἐργατῶν ὑπὸ τὸν ἄξιον μηχανικὸν Πάβρου, κατήρτισε μὲν ἐπαρκὲς μηχανουργεῖον, κρατήσεως δὲ αὐθαιρέτως τὰ βαρέα πυροβόλα, ἅτινα οἱ Τούρκοι λύσαντες κατεσπευσμένως τὸ παρελθὸν ἔτας τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου εἶχον καταλίπει, συνεκρότησεν ἀξιόλογον σῶμα πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν αὐτὸν Πάβρου, τὸν καὶ ἰδιαίτερον ταμίαν του.

Ἐπὶ τούτοις, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπὸ τῶν πρώ-

των ἡμερῶν τῆς ἀφίξεως τοῦ Βύρωνος ἀπησχόλησε μᾶλλον ὀχληρῶς τὰς ὥρας του, καὶ ὅπερ εἰς τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν, ἐν ἣ εὐρίσκοντο τὰ πνεύματα τότε ἐν Ἑλλάδι, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπηρεσία ἀσημάντος, ἦν ἡ ὁμολογουμένη κατατριβὴ αὐτοῦ εἰς συμβουλὰς καὶ γνώμας, κρίσεις καὶ δικιτησίας. Ὄφειλε προχειρῶς νὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς ἀπορῶντος καὶ ἐρωτῶντος αὐτὸν περὶ τε τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων, συνεχῶς δὲ νὰ προχειρίζεται εἰς διαιτητὴν καὶ δικαστὴν συμβιβάζων ὅπωςδῆποτε σπουδαίως διεσῶτας ἢ ἀσημάντως διαφωνοῦντας. Πολλὰκις ὅμως αἱ διχοσασίαι καὶ αἱ μεταξύ τῶν διαφόρων ὀπλιτῶν τοῦ Μεσολογγίου ἐριδες ἦσαν ἀνώτεραι τῆς ὑπομονῆς του, κατήντων πεισματῶδεις καὶ αἱματηραὶ ἐνίοτε, τότε δὲ ὁ νευρικός καὶ εὐαίσθητος ἀνὴρ ἠσθάνετο τοὺς κλονισμοὺς ἐκείνους, οἵτινες τόσῳ ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ὑγείας του καὶ τῆς ἐξαντλήσεώς του. Οὕτω σφοδρῶς ἐτάραξεν αὐτὸν ὁ κατὰ συνέπειαν τοιαύτης τινὸς ἐριδος ἐπισυμβὰς φόνος τοῦ λοχαγοῦ Σὰς, καὶ ἡ ἐκ τούτου ἐξεγερθεῖσα ἀποστασία τῶν ξένων μηχανουργῶν καὶ ἐργατῶν ζητούντων ν' ἀπέλθωσι μάλιστα προσεπάθησεν ὁ Βύρων νὰ τοὺς καθησυχάσῃ, εὐρισκόμενος μάλιστα ἐν τῇ κλίνῃ ἐκ τῆς πρώτης προσβολῆς τῆς ἀπειλούσης αὐτὸν νευρικῆς νόσου· οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἀνεχώρησαν, ἀλλὰ καὶ τὸ πλείστον μέρος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μισθοδοτουμένου Σουλιατικοῦ σώματος ἠναγκάσθη τότε νὰ διαλύσῃ καὶ ἀπελάσῃ ὁ Βύρων, μὴ διατηρήσας ἢ πενήτηκοντα μόνον Σουλιώτας ὡς σωματοφυλακὴν του.

Τοῦ ἐπισήμου, οὕτως εἰπεῖν, βίου αὐτοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἦν καὶ ἡ ἀπασχόλησις του εἰς ἀνατῆ πόρισιν καὶ συνεννόησιν μετὰ τε τῶν πολλῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐπισημοτήτων τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος καὶ διαφόρων ἐξόχων προσώπων ἐν Εὐρώπῃ φίλων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος· ἰδίᾳ ἦν ὁ ἀντιπρόσωπος καὶ ἀπεριόριστος ἐπίτροπος τῶν ἐν Ἄγγλιᾳ φιλελληνικῶν κομητῶν. Ἡ δίκαιος τῆς μετὰ τὸ ἐξώτερικὸν ἀλληλογραφίας του ἐγίνετο διὰ Ζακύνθου διὰ τοῦ ἐκεῖ τραπεζίτου αὐτοῦ Βάρφ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑπτανήσου συνεχῶς ἐλληνικὰ πλοῖα, διαλανθάνοντα τὰ ἀδιακόπως περιπολοῦντα ὀθωμανικά, προσεκδιμίζον αὐτῷ ἐνδιαιφερούσας εἰδήσεις, ἐπιστολάς καὶ εὐρωπαϊκάς ἐφημερίδας. Ὅτε τὴν 10 Μαρτίου ἐλήφθη παρ' αὐτοῦ ἡ εἰδησις τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ πρώτου ἐθνικοῦ δανείου, ὑπὲρ οὗ τόσας προσπάθειάς εἶχε καταβάλει διὰ τῶν ἐν Ἄγγλιᾳ φίλων του, ἡ χαρὰ του ὑπῆρξε προφανής. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ δανείου τούτου ἐθεωρήθη ὁ πρῶτος θρίαμβος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἐν τῷ ἐξώτερικῷ καὶ ἡ πρώτη πιθανολόγησις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ δανείου τούτου εἶχεν ὀριθῆ ὁ Βύρων διαχειριστὴς ἐπίτροπος μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Γόρδωνος καὶ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου.

Αί ὑπὲρ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶ-
νος εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ κοινοῦ τῆς Εὐρώπης
προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ μέριμναι ὑπῆρξαν ἀδι-
άκοποι· καὶ ἐνδεδεχθεὶς ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς
τὴν γωνίαν αὐτὴν τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους, εἰς
ἣν εἶχεν ἀρχίσει νὰ συγκεντρωῦται ἡ προσοχὴ τοῦ
πεπολιτισμένου κόσμου. Οὐ μόνον ἐπιστολαί, δια-
κηρύξεις, πληροφορίαὶ ἰδιωτικαὶ καὶ ἐπίσημοι,
τύποι, πράξεις γενναῖαι, τῇ εἰσηγήσει καὶ πρω-
τοβουλίᾳ τοῦ εὐγενοῦς δημοτίμου, διεσάπτιζον καὶ
ἤξιουν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀφυπνιζομένων Ἑλ-
λῆνων ὡς ἐμπολέμου πεπολιτισμένου ἔθνους, ἀλ-
λὰ καὶ ἐμπράκτως εἰσηγεῖτο καὶ ἐδιδάσκετο παρ'
αὐτοῦ τοὶς περὶ αὐτὸν ἡ φιλανθρωπία καὶ γεν-
ναιοφροσύνη ὡς τι μέγα χρῆμα διὰ τὸν θρίαμβον
τῆς μεγάλης ὑποθέσεως, εἰς ἣν ἐπεκοῦρσι. Εἶχε
τάξει ἄθλον διὰ πάντα αἰχμαλώτων προσαγόμε-
νον αὐτῷ ζῶντα, ἅμα δὲ τῇ ἀφίξει του διενήρ-
γησε τὴν ἀπελευθέρωσιν πάντων τῶν ἀπ' ἀρχῆς
κρατούμενων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων εἰ-
κοσιεννέα τὸν ἀριθμὸν, καὶ δι' ἰδίον ἐξόδον ἔπεμ-
ψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Ἰουσοῦφ-πασᾶν τὸν διοικη-
τὴν τῶν Πατρῶν· κατόπιν δὲ πάλιν τῇ συνερ-
γείᾳ του ἀπελύθησαν καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Πρέ-
βεζαν μὲ ἐξόδα τῆς τοπικῆς διοικήσεως ἄλλοι τι-
νὲς Ὀθωμανοὶ αἰχμαλωτισθέντες μεταγενεστέρως
εἰς ἐπιθέσεις καὶ ἀψιμαχίας τῶν Ἑλλήνων.

Τοιοῦτοτρόπως εἰς βραχέος χρόνου διάστημα
ὁ Βύρων ἀπέκτα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ συνεχέντρο
εἰς ἑαυτὸν λεληθότως, οὕτως εἶπεῖν, διὰ τῶν εὐ-
εργεσιῶν αὐτοῦ, τῆς προφανοῦς ἀφοσιώσεώς του
εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τῆς διαυγοῦς καὶ ὑπερόχου
διανοίας του τὸ ἀνεπίβλητον ἐκεῖνο κύρος καὶ τὴν
παντοδύναμον αὐταρχίαν καὶ αὐτοκρατορίαν με-
ταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἦν περ ὀλίγοι ἢ μᾶλλον οὐ-
δεὶς τῶν πολλῶν προσδραμόντων φιλελλήνων κα-
τόρθωσε νὰ προσποκτῆσῃ. Δὲν ἀπόκειται βε-
βαίως εἰς τὰς παρούσας βραχεῖας σημειώσεις μου,
ὡς ἐν σπουδῇ ἠγανίσθη καὶ παρ' αὐτοπτεῶν μαρ-
τύρων συνέλεξα, νὰ ἐσημάνωσι πλείοτερον τὰ
αἷτια τοῦ γεγονότος τούτου· ἀρκεῖ νομίζω, νὰ
καταδείξῃ ἐναργῶς τὴν τε θέσιν τοῦ Βύρωνος ἐν
Μεσολογγίῳ καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν
τοῦ τόπου πραγμάτων τὸ μὲν Μαρτίῳ ἐκδοθῆν
ψήφισμα πολιτογραφήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς πό-
λεως.

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου καὶ τῆς συμ-
περιφορᾶς δὲν ἤργησεν ὁ συμπαθὴς ποιητὴς νὰ
κατακτῆσῃ τὰς καρδίας ἀπάντων ἐν Μεσολογ-
γίῳ. Ἡ ὠραία καὶ εὐγενὴς φυσιογνωμία του, τὸ
ἀπείριπτον τῶν τρόπων καὶ ἡ ἀνυπόκριτος καλοκά-
γαθία, ἡ ἔμφυτος φιλανθρωπία καὶ τὸ εἰλικρινῶς
φιλελεύθερον φρόνημά του ἐνωρίτατα ἐξήλειψαν
πᾶν ἔχνος φυσικῆς τινος δυσπιστίας τῶν Ἑλλή-
νων πρὸς τοὺς ξένους. Ἀνέμενον νὰ ἴδωσιν εἰς τὸ
πρόσωπον τοῦ ἀνακνευμένου λόρδου ὑπέροφρυν
τινα καὶ δύσμορφον ἄρχοντα, καὶ ἐγνώρισαν ἰλα-

ρὸν καὶ εὐμορφον ἱππότην νεαρότατον τὴν ὄψιν,
καίτοι ψαρρότριχα τὴν κόμην, συγκαταβαίνοντα
μέχρις αὐτῶν τῶν παιγνίων τῶν παιδῶν. Σήμε-
ρον ἀκόμη, ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ
ἀνδριάντος του, ἀνακύπτουσι λησημονημένοι τι-
νὲς ἐκ τοῦ γήρατος ὑπάρξεις ζητοῦσαι ν' ἀντι-
κρύσωσιν ἅπαξ ἔτι πρὶν ἢ κλείσωσι τὰ ὄμματα,
τὸ ἀπεικόνισμα τῆς μορφῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία λα-
τρευτῶς ἔχει ἐγχαραχθῆ εἰς τὴν μνήμην των. Εἷς
αὐτῶν, λεμβοῦχος παῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀ-
νυπομῶνος ἀναμένει νὰ ἴδῃ τὸ ἄγαλμα τοῦ μι-
λῶρδου, τὸν ὁποῖον οὐχὶ ἅπαξ μετήγαγε διὰ τοῦ
πλοιαρίου του ἀπὸ ὄρου εἰς ὄρου τῆς παραλίας,
ἡ συνώδευε μετὰ ἐτέρων πέντε ἕξ μονοξύλων εἰς
τὸ προσφιλὲς αὐτῷ κунήγιον τῶν παπιῶν, φα-
λαρίδων, καὶ λοιπῶν πτηνῶν τῆς λιμνοθαλάσ-
σης. Ἄτερος γέρον ἐνθυμείται, ὅτε παῖς προσέ-
τρεχε μετ' ἄλλων ὁμηλικῶν ἵνα θεάτῃται τὸν ἱ-
δίον μιλῶρδον σκοποβολοῦντα ἀπὸ τῶν παραθύ-
ρων του, κενὰς φιάλας παρατεταγμένας ἐπὶ τοῦ
τοίχου τῆς αὐλῆς του ἢ κρεμαστούς καλάθους ἐκ
τῶν ὁποίων ἐξεῖχον κεφαλαὶ πτηνῶν καὶ ὀρνίθων.
Καὶ παράλυτος γραῖα ἱκετεύει νὰ τὴν φέρωσιν εἰς
τὸ «Ἡρώων» ἵνα γνωρίσῃ εἰς τὸ μάρμαρον τὸν
λαμπρὸν λόρδον, ὁ ὁποῖος συγκατήρχετο νὰ ἐξωθῆ
τὴν αἰώραν, ἐφ' ἣς παρὰ τινι ὑποστέγῳ γειτονικῷ
τῆς οἰκίας του αἰωρεῖτο μετ' ἄλλων κορασιῶν. Ἡ
τελευταία αὕτη ἀνάμνησις ἐνθυμίζει εἰς ἄλλην
δραπέτιδα τῆς νυκτὸς τῆς ἐξόδου τὴν ὠραίαν ἐ-
κείνην μικρὰν ὀθωμανόπαιδα Καταζέ, τὴν ὁποίαν
λυτρώσας ὁ Βύρων μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων,
ἐνέδυσε μὲ χρυσὰ ἐνδύματα, ἐστόλισε μὲ περιδέ-
ραϊα ἐκ φλωρίων καὶ ἐκράτησε πλησίον του, κινῶν
τὸν φθόνον αὐτῆς· τε καὶ τῶν ἄλλων κορασιῶν
τοῦ Μεσολογγίου. Ἦτο ἡ ἐνεαετῆς αὕτη παῖς
θυγάτηρ πασᾶ τινος Χουσεῖν, κοράσιον πολὺ ζω-
ηρὸν καὶ ἐξυπνον μὲ μεγάλους μαύρους ἀνατο-
λικοὺς ὀφθαλμοὺς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου
Βύρωνος, ἔχουσα τὴν αὐτὴν ἡλικίαν μὲ τὴν θυ-
γατέρα του, τὴν ὁποίαν καὶ ἀνεμίμνησκεν εἰς αὐ-
τὸν γηθοσύνης· ἡ μήτηρ τῆς συγκατετέθη ν' ἀ-
φήσῃ αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ φιλοστόρ-
γου καὶ φιλανθρώπου λόρδου, ἐσκόπει δὲ οὕτως
νὰ πέμψῃ εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ὡς
σύντροφον τῆς θυγατρὸς του.

Ὀλίγα στιγμὰ ἐναπέμενον τῷ Βύρῳ ἐν Με-
σολογγίῳ ἵνα διαθήσῃ εἰς τὴν ἐξοχὸν αὐτοῦ ποι-
ητικὴν δημιουργίαν. Τὴν 10[22] Ἰανουαρίου 36ην
ἐπέτειον τῶν γενεθλίων του ἀνέγνωσε πρὸς τοὺς
συναθροισθέντας εἰς τὸν οἶκόν του φίλους τὸ κύ-
κνειον ἐκεῖνο ἄσμα του *Σήμερον συνεπλήρωσα*
τὸ 36ον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, τὸ ὁποῖον ὁ Σπι-
ρίδων Τρικούπης εἰς τὴν ἀφελεῖ ἐκείνην γλωσσάν
του μεταφράσας ἐκοινολόγησε πρῶτην φορὰν εἰς
τὴν Ἑλλάδα, ὀρθῶς χαρακτηρίζων ὡς *διαθήκη*
τῆς καρδίας του. Οὐχ ἤττον εἰργάζετο εἰς τὸ
ΙΖ' ἄσμα τοῦ δὸν Ζουὰν καὶ εἰς τὸν *Σιλλοῦ Α-*

ρόδδ, κατέλιπε δὲ ἀνεπεξεργάστους πολλὰς σημειώσεις διὰ τὰ ἀπομνημονεύματά του, σκέψεις του καὶ μελέτας περὶ τῶν πραγμάτων καὶ ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Σουλιωτῶν, ὕλην τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ διακλάσῃ καὶ χρησιμοποίησῃ εἰς τὸν Σιλδ-Ἀρόδδ, ἢ εἰς ἄλλα προΐοντα τῆς μούσης του βεβαίως παράλληλα καὶ ἐφ' ἀμίλλα τῷ Πειρατῇ, τῇ Ἀλώσει τῆς Κορίνθου, τῇ Νέμῳ τῆς Ἀβύδου.

Πολλοὶ τῶν ξένων βιογράφων τοῦ Βύρωνος, ἐξωθούμενοι ἐκ τῶν πρώτων ἀφηγήσεων περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἠθέλησαν νὰ ρίψωσιν εἰς βάρος τοῦ ὑγροῦ κλίματος τοῦ Μεσολογγίου μέγα μέρος τῆς ἀδυσωπότητος μοίρας, ἥτις ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον. Καὶ ὅμως ἡ ἐπίγνωσις τῶν κλίσεων τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ἐπιβροχῆς αὐτῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς του, ἡ ἀκριβεστέρη δὲ γνώσις τοῦ Μεσολογγίου, τῆς χαρωπῆς αὐτοῦ φύσεως, τοῦ υγιεινοῦ κλίματος καὶ τῶν θαλασσίων καὶ οὐχὶ ἐλωδῶν τελμάτων του ἠθέλει καθοδηγήσει αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ χαλαρώσωσι μικρὸν τὸν αἰτιατὸν αὐτὸν σύνδεσμον τῆς ἀθανασίας τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ τόπου. Πόσον ὁ Βύρων ἠγάπα τὴν θάλασσαν, τὸ ὕδωρ, μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος γράφων πρὸς τὴν γυναικαδέλφην του ἐκ Μεσολογγίου, ὅτι «οὐδέποτε ἠγάπησε καὶ ἐπενόησεν ἄλλο τι ἢ πᾶν ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν θάλασσαν». Γνωστὴ ἡ πρὸς τὰς θαλασσίας ἐκδρομὰς καὶ περιηγήσεις αὐτοῦ στοργῇ, ἡ περὶ τὸ ναυσιπλοεῖν εὐαρέσκειά του, ἡ περὶ τὸ κολυμβᾶν δεξιότης αὐτοῦ καὶ ἐξάσκησις. Κατὰ τὸν πλοῦν του εἰς Ἑλλάδα δις καὶ τρις τῆς ἡμέρας ἐβρίπτετο παίζων εἰς τὰ κύματα τοῦ ὠκεανοῦ· ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀρετὸν καιρὸν διέμεινεν εἰς τὸ πλοῖόν του, καὶ ἀπ' αὐτοῦ συνεχῶς ἐβυθίζετο εἰς τὴν θάλασσαν· φεύγων δὲ τοὺς Τούρκους καὶ τὸ ναυάγιον παρὰ τὰς Ἐχινάδας δὲν ἐλησμόνησε τὸ θαλάσσιον λουτρόν του ἐν μέσῳ βαρυτάτου χειμῶνος· καὶ μόλις ἀφίχθεις εἰς Μεσολόγγιον κατησπᾶσθη τὰ ἀβαθῆ τενάγη του καὶ τοὺς ὄμβρους του ἀκόμη ὡς εὐρημα δυσύρτεον μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Βενετίας· εἰς αὐτὸ εὗρισκε σκαιὸν καὶ ἄγριον μικρογράφημα τῆς βασιλείσης τοῦ Ἀδρία, καὶ ἐμισθώσατο παρεὺς πλείονα τοῦ ἐνὸς τῶν ἀτέχων καὶ ἀπερίττων πλοιαρίων τῆς λιμνοθάλασσης του, ἵνα μεταγίωσι καὶ διαπορθεύωσιν αὐτὸν πολλαχθῶ τῆς πόλεως κατακλυζομένης τότε ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Τὸν Μαυροκορδάτον, διαμένοντα καὶ αὐτὸν ἐν τῇ δυσμικῇ παραλίᾳ τῆς πόλεως ἐν τῇ οἰκίᾳ Τρικούπη, διὰ τοῦ πλοιαρίου ἐπεσκέπτετο καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐφέρετο συνεχῶς διὰ τοῦ πέριξ χάνδακος πρὸς τὰς ἐπάλξεις καὶ τὰ ὀχυρώματα τοῦ φρουρίου. Ἐπιστρέφων ἔφιππος ἐκ τοῦ περιπάτου ἀφίππευεν εἰς τὰς θύρας τῆς πόλεως, καὶ εἰσερχόμενος εἰς τὸ πλοιαρίον του, τὴν γόνδολάν του, δι' αὐτοῦ ἀνήρχετο εἰς τὸν οἶκόν του· ὅτε δὲ τὰς ἐσπέρους τῆς ἐκτάκτου ἀλιείας οἱ ἀλιεῖς ἐσώρευον ἐπὶ τῆς προτεταμένης ἐσχά-

ρας τῶν μονοξύλων των θαδίον, καὶ κατηύγαζον τὴν λίμνην διὰ τῶν λαμπρῶν πυρῶν των, ὁ Βύρων ἐνθους τοὺς παρηκολούθει. Τὸ κυνήγιον τῶν νησῶν καὶ λοιπῶν πτηνῶν τῆς λίμνης ἐπὶ πηγαίαιον μόλις μονοξύλων ἦν ἡ προσφιλεστέρα καὶ συνεχῆς αὐτοῦ διασκέδασις, ἀπὸ τῆν ὁποίαν ὄμως οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ μ' ἐνδύματα καὶ σῶμα μὴ ἀποστάζοντα θαλασσίου καὶ ὀμβρίου πολλάκις ὑδάτος. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν του ἤρχισαν αἱ βροχαί· ὁ Βύρων εἰς οὐδὲν ἐλογίσατο αὐτὰς ἀπέναντι τῶν ἐνασχολήσεων καὶ ἐκδρομῶν αὐτοῦ, εἰς αἷς ὑπεβλήθη ὅλως ἀπροφύλακτος, γινώσκων βεβαίως τὴν ἀσήμαντον ἐπιβροχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς κράσεώς του καὶ τῆς υγιείας του. Τὴν 20 Ἰανουαρίου ἐξέδραμε μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς Αἰτωλικόν· τῷ ἐγένετο καὶ ἐκεῖ ὑποδοχὴ μὲ κανόνια καὶ ἀνευφημίας εὐλικρινῆς καὶ ἐγκαρδία· ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεβρόδῃ βροχῇ βαγδαία καὶ συνεχῆς ὁ Μαυροκορδάτος ἔβεινεν εἰς Αἰτωλικόν· ὁ Βύρων ἐπέστρεψε τὴν αὐτὴν ἐσπέραν εἰς Μεσολόγγιον περιβρότος· τὴν ἐπιούσαν ἀκριβῆς εἰς τὰ συνήθη ἐνασχολήματά του. Τὴν 2 Φεβρουαρίου ἠσθένησεν· ἡ ἀσθενεία του κατ' ἀρχὰς ἐνομισθῆ ἡμιπληγία, κατόπιν ἐκρίθη ἀπλῆ νευρική προσβολὴ προσληθεῖσα «ἀπὸ τὴν μεγάλην τοῦ νοδὸς καὶ ἀδιάκοπον ἀσχολίαν» ὁ ἴδιος Βύρων ἐν τῇ μνησθείσῃ πρὸς τὴν λαίδην Λέσχ ἐπιστολῇ του χαρακτηρίζει νευρικήν, σοβαρὰν ὅμως καὶ ἐνέχουσαν «συμπτόματα ἐπιληψίας», τὴν ὁποίαν καταπολέμει «διὰ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἀσκήσεως».

Ὡς τε ὅ,τι ἐθεωρήθη ὑπὸ τινων βιογράφων τοῦ Βύρωνος ὡς αἰτία τοῦ θανάτου του, αὐτὸς ἐθεώρει μέσα καταπολεμητέως τῆς ἀσθενείας εἰς ἣν ὑπέκειτο. Ἡ τράπεζα αὐτοῦ, καίτοι ἐλλειπόντων ἐκ Μεσολογγίου πολλῶν ἐπιτηδείων, παρεσκευάζετο εὐπρεπῆς καὶ ὅσον ἔνεστι πλουσία, ἀποστελλομένων ἐκ Ζακύνθου δι' αὐτὴν συνεχῶς καρυκευμάτων, οἴνων γενναίων καὶ ποτῶν, ἀφθονοῦσα δὲ κυνηγίου καὶ ἰχθύων ἐξαίρετων· ἀλλ' ὁ Βύρων ἐν Μεσολογγίῳ σπανίως ὑπερέβαινεν ὀρισμένον τι μέτρον τροφῆς ἀπλῆς καὶ πότου μετρίου· ἐν γένει ἠρέσκετο ἡ διαίτα αὐτοῦ νὰ ἦναι ἀπλῆ καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν περὶ αὐτὸν ἀτμοσφαῖραν, καθὼς καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία τοῦ ἰδίου σώματος, ἥτις ὅμως ὁμολογητέον δὲν ἦτο ὅσον ἤρσκε τακτικῆ καὶ προνοημένη. Ἐκτὸς τῶν διὰ θαλάσσης συνεχῶν αὐτοῦ ἀσκητικῶν παιγνίων, ἄτινα κατεπόνοι μὲν τὸ σῶμα, ἴσως ὅμως ὄχι ὅσον ἔδει ἐβρωμένους καὶ ὠρελίμους, ἀνεπέμενεν αὐτῷ ἡ ἵππασία. Ὁ Βύρων οὐδέποτε ἢ σπανίως ἐξήρχετο πεζός· τὸ τῶν ρικινῶν καὶ καχεκτικῶν αὐτοῦ ποδῶν ἐλάττωμα ἐπεμελεῖτο νὰ κρύπτη καὶ ἐν Μεσολογγίῳ ὅτε ἐπεριπάτει, τὸ βῆμα αὐτοῦ ἦν γοργὸν καὶ ἐπιμελῶς πεφροντισμένον· εἶχε δὲ ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται ποιά τις εὐσάρκεια τοῦ σώματός του, ἥτις καθίστα αὐτῷ μάλλον ἐπίπονον

τὸ πέρσοποιεῖν. Ἐτρεφε δύο ἵππους, ἕνα μέλανα καὶ ἕνα λευκόν, γένους καὶ ἀναβολῆς μεγαλοπρεπῶν, μὴ προσιτούς εἰς καθένα ἀναβάτην· ἦν ἵππυς δεξιώτατος, στερότατα καὶ ἐπιδεικτικώτατα ἰδρῦόμενος ἐπὶ τῶν ἀναβολῶν· ὅτε δὲ ἀκολουθούμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὑπὸ τῆς χρυσοτευχῆς συνοδίας τῶν Σουλιωτῶν του, οὐ· εἶχεν ἐκλέξει μεταξύ τῶν ἀριπρεπεστεροῦ παραστήματος, προέβαινε βαινῶν εἰς ἐκδρομὴν, εἰς περίπατον, ἢ τὰ γυμνάσια τῆς ὑπ' αὐτὸν φάλαγγος, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐφελκύσῃ τὴν πλήρη θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ προσοχὴν τῶν διαβατῶν προσαγορευόντων μετὰ προφανῶν ἐνδείξεων ἀπεριττου ἀγάπης τὸν προσφιλῆ μιλῶρον. Ἐνίοτε ὁμῶς ἐρχάτο τῇ ἵππυσίᾳ ὡς μόνον ἀσκητικῶ μέσῳ καὶ ἀπολαύσει, ἐλαύνων εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τὴν πεδιάδα μόνος ἢ μετὰ τοῦ κόμητος Γάμπα ἐπὶ ὄρας, κάθιδρος καὶ πολλάκις διάβροχος· τότε δὲ ἐπανέλαμπεν οἴκοι μᾶλλον εὐχαριστημένος, κομπάζων καὶ ἀποθαυμάζων ὁ ἴδιος ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ καμάτου. Καὶ ὅμως εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιστάσεις δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ὁ Βύρων ἢ μᾶλλον εὐεκτοῦντα καὶ ζωῆς πλήρη. Ἐστενοχωρεῖτο καὶ ἠθῆμονεῖ δσάκις ἢ κακῇ τῆς ἀτμοσφαιρᾶς κατάστασις παρέκκλινεν αὐτὸν τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ τούτων συνηθειῶν, καὶ ὅτε συνεχεῖς ὕστοι τὸν ἠνάγκασαν περὶ τὰ τέλη Μαρτίου νὰ κλεισθῇ ὀλίγας κατὰ συνέχειαν ἡμέρας ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ τοῦ κυνῶς του μόνου καὶ τοῦ γηριου ἰαλαμηπόλου του, ἠσθάνθη ἑαυτὸν ἀδιεθετοῦντα, εὐπαθῆ καὶ νευρικὸν μᾶλλον τοῦ συνήθους.

Δι' αὐτὸ τὴν 29ην Μαρτίου ἰδὼν τὸν οὐρανὸν αἰθρίασαντα μικρὸν, ἔσπευσε νὰ ἐξέλθῃ ἔφιππος μετὰ τοῦ κόμητος Γάμπα· ἀλλὰ μόλις ἐμακρύνθησαν ἡμίσειαν ὄραν τῆς πόλεως τοὺς κατέλαβενά καταιγίς· ἐπέστρεψαν ὅθεν περιβῶντοι καὶ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀφίππευσαν κατὰ τὸ σύνθητες, καίτοι δικαμχτυρομένου τοῦ κόμητος Γάμπα, καὶ ἐπέδησαν τοῦ ἀκατίου, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὸν οἶκόν των. Τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ οἰκεία αὐτῆ καὶ ἀρέσκουσα τῷ Βύρωνι κακοπάθειαν δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος· μετὰ δύο ὄρας κατελήφθη ὑπὸ βίγους, πυρετοῦ καὶ βρευματικῶν πόνων. Καὶ ὅμως οὗτος δὲν ἔδωκε τὴν ἀπαιτουμένην προσοχὴν, ἀλλ' ἐξακολούθησε τὴν ἐπιούσαν τὴν συνήθη αὐτῷ τακτικὴν· ἐξῆλθεν ἐκ νέου ἔφιππος μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, ἐπιχειρῶν ν' ἀρυσθῇ δυνάμεις καὶ σθένος κατὰ τῆς εἰσβαλλούσης νόσου ἐκ νέων πόνων καὶ ἀταξίας, ἥτις ἴσως ἦδη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δυσχεράνη τὴν ἐλπίζομένην ἀνάβρωσίν του.

Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν ὁ πυρετὸς κῆξῆσε καὶ τὴν ἐπομένην 31 Μαρτίου δὲν ἀφῆκε τὴν κλίνην. Ὁ ἰατρὸς αὐτοῦ Βρούνος τὸ κατ' ἀρχὰς μετεχειρίσθη ἰδρωτικά· μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐπρότεινε φλεβοτομίαν, τὴν ὁποίαν ἐντόνως ἀπέκρουσεν ὁ Βύρων,

ὡς καὶ τὸ νὰ μετακληθῇ ἐκ Ζακύνθου ὁ ἰατρὸς Θωμάς. Οὐδ' ὁ δημοθνήτης καὶ φίλος ἰατρὸς Μίλιγγεν, ἐπισκεφθεὶς καὶ οὗτος αὐτὸν, ἠδυνήθη νὰ τὸν μεταπέισῃ ἐκ τῆς κατὰ τῆς φλεβοτομίας προλήψως του· μόλις δὲ μετὰ δύο ἡμέρας ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τοὺς ἰατροὺς μετ' ἐκρήξεων ἀγανακτήσεως καὶ εὐφυῶν ἀλλὰ ματαίων ἀποστροφῶν. Καὶ τὸν ἐφλεβοτόμησαν μὲν δις τὴν πρώτην καὶ ἄπαξ τὴν ἐσπέραν τῆς 5ης Ἀπριλίου, ἀλλ' ἡ κατάστασις αὐτοῦ δὲν ἐβελτιούτο· εἶχον ὑποχωρήσει τὰ βρευματικά συμπτώματα, ἐπετεινόντο ὅμως τὰ ἐγκεφαλικά. Καθ' ὅλας τὰς προηγουμένας ἡμέρας δὲν κατέλιπε παντελῶς τὰς συνήθεις αὐτῷ ἀσχολίας καὶ μερίμνας περὶ τῶν ἱερῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀναδεχθῆ τὴν ἐσπέραν μάλιστα τῆς 3ης Ἀπριλίου διελέχθη διὰ μακρῶν μετὰ τοῦ Πάρρου περὶ τε τῶν ἰδίων καὶ τῶν γενικῶν τοῦ τόπου πραγμάτων. Οἱ κάτοικοι, ὡς ἐκ τῆς ἀπασχολήσεως αὐτῶν εἰς τὰ θεραπευτικά των καθήκοντα κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας τῆς μεγάλης ἐβδομάδος καὶ τὴν διὰ τὸ Πάσχα παρασκευῆν, δὲν ἀντελήφθησαν ἐκ μιᾶς ἀρχῆς σοβαρῶς καὶ δὲν ἐπελήφθησαν διὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν πολυπραγμοσύνης καὶ ἀνησύχου μερίμνης τῆς ἀσθενείας τοῦ προσφιλοῦς αὐτῶν προστάτου καὶ συμπόλιτου· ὅτε ὅμως κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου Σαββάτου διεδόθη ἡ δεινόςις τῆς νόσου του, οἱ πάντες προσέτρεξαν ἐν θλίψει καὶ ἀθῆμονίᾳ, ἵνα προσφέρωσι ἄχρηστον συνδρομὴν, ἐπισκοτιζόντες δὲ μᾶλλον τοὺς περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς ἀτυχεῖς νοσηλευτάς.

Ἡ ἐπομένη ἦν ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἀνατείλασα θλιβερὰ ἀντὶ χαροσίνου καὶ δυσοίωτος. Ἄνευ αὐστηρῶν διαταγῶν καὶ σωστάσεων οἱ συνήθεις πυροβολισμοὶ, τὰ τρομπόγια καὶ μάσκουλα τῶν Μεσολογγιτῶν, δὲν ἠκούσθησαν· ὁ τόσος θόρυβος τοῦ Πάσχα τοῦ Μεσολογγίου μετεβλήθη εἰς σιγὴν καὶ κατήφειαν· ἡ δὲ προσοχὴ πάντων ἦν ἐστραμμένη πρὸς τὴν οἰκίαν ἐκεῖνην τῆς παραλίας, ἀφ' ὅπου εἰς μάτην ἀνεμένετο ἐπαγγελία τις σωτηρίας τοῦ προσφιλοῦς μιλῶρον. Οὗτος ἀπὸ πρώτης μὲν τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἤρχισε νὰ συναίσθάνηται τὴν θέσιν του καὶ νὰ ἐκφράζῃ ἀνησυχίας καὶ φόβους ἀόριστους, ὅτε δὲ μετὰ τινος ὄρας ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ τὰς τελευταίας θελήσεις του ἦν ἀργὰ πλέον· ἡ ἀτονία τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ φρενίτις εἶχον καταλάβει αὐτόν. Οἱ ἀσυνάρτητοι καὶ ἀκατάληπτοι λόγοι, οἵτινες κατὰ τινὰ διαλείμματα ἠκούοντο ἐκ τοῦ στόματός του, τὰ ὀνόματα τῆς θυγατρὸς του καὶ τῆς Ἑλλάδος, φράσεις διακεκομμένα περὶ τοῦ ἀτυχοῦς τούτου τόπου, εἰς ὃν «ἀφίερωσε τὰ πάντα καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του», ἐκδηλοῦσι τοὺς τελευταίους στοχασμούς του, ἀπαρτίζουσι τὸ καταπίστευμα τοῦ πλουσίου θησαυροῦ τῆς μεγάλης καρδίας του. Τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας αὐτῆς μετέπεσεν εἰς ἐντελῆ ἀναισθησίαν, καὶ μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὄρας, ἦτο

τὴν δευτέραν τοῦ Πάσχα, 7^{ην} Ἀπριλίου, ὥραν 5 καὶ 40 μ. μ. ἐξέπνευσεν.

Ἀδύσῳ δ' γενικὸς Διευθυντὴς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Α. Μαυροκορδάτος διὰ συγκινητικῆς προκηρύξεώς του ἐκάνονισε τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πένθους τῆς πόλεως διὰ ἰσαριθμῶν τοῖς ἔτεσιν αὐτοῦ πενθίμων κανονοβολισμῶν, τριημέρου ἀργίας τῶν δημοσίων γραφείων, 21 ημετέρου γενικῆς πενθηρορίας καὶ ἐπικηδείων δεήσεων τὴν μεθεπομένην δὲ 10^{ην} Ἀπριλίου ἐγένετο κατὰ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἡ κηδεία του, πρὸς ἐκλάμπρυνσιν τῆς ὁποίας συνέβρυσαν εἰς Μεσολόγγιον ἅπας ὁ κληρὸς καὶ ὁ πλεῖστος στρατὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς αὐτὴν παρευρεθείς ὅλος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἔδειξε, κατὰ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», «ὅλα τὰ σημεῖα τῆς υπερβολικῆς λύπης, ἡ ὁποία κατεμάρατε τὴν καρδίαν του», ὁ δὲ Σπυρίδων Τρικοῦπης ἐξεφώνησε τὸν περιπαθέστατον καὶ ἠτορικώτατον ἐκεῖνον λόγον, ὑπαγόρευμα καρδίας αἰσθανομένης τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος καὶ διανοίας ἀντιληφθείσης ἐπακριβῶς αὐτὴν τε καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς καθ' ἑαυτὴν.

Εἰς τὴν γῆν τοῦ Μεσολογγίου ἐτάφη μόνον λάρναξ ἐνέχουσα τὰ ἀποσπασθέντα σπλάγχνα τοῦ ἐξόχου εὐεργέτου τῆς καὶ ταύτης δὲ ἡ τύχη ἀγνοεῖται, καθότι εἰς ἐπανειλημμένας ἐρεῦνας γενομένας μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων δὲν εὗρέθη. Μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν θλῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, οἱ Τούρκοι ὑποπεύοντες ἀπόκρυψιν θησαυρῶν καὶ πολυτίμων πραγμάτων ὑπὸ τὴν ἀλωθείαν γῆν ἔκαμαν διαφόρους ἐρεῦνας διὰ σιδηρῶν τρυπάνων καὶ ἀνασκαφῆς, καθ' ἃς δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀνευρέθῃ ἡ πολυτιμὸς λάγνη καὶ νὰ ἐξηφκινίσθῃ ὑπ' αὐτῶν. Ὁ σὺζόμενος τύμβος ἐν τῷ «Ἡρώω» δὲν εἶναι ἡ σῆμα πρὸς ἀνάμνησιν. Τὸ σῶμα τοῦ Βύρωνος βλασαμῶν ἐτέθη ἐντὸς νεκροφόρου κιβωτίου ἐκ λευκοσιδήρου, κατετέθη δὲ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Νικολάου παρὰ τὸ φρούριον, καὶ τὴν 20 Ἀπριλίου δι' ἄλλης πάλιν τελετῆς ἐπισημοῦ καὶ ἄλλων πενθίμων κανονοβολισμῶν προεπέμφθη ὑπὸ τῆς ἀλγούσης πόλεως εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπεβιβάσθη διὰ Ζάκυνθον, ἀφ' ὅπου ἀπεστάλη εἰς Ἀγγλίαν τὴν 12 Μαΐου.

Τὸ Μεσολόγγιον οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὸν μέγαν αὐτοῦ πολίτην καὶ εὐεργέτην, οὐδὲ παρέλειψε πᾶσαν περίστασιν ἵνα ἐκδηλώσῃ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν πρὸς τὸν ἄνδρα. Τὴν μεταγενεστέραν δόξαν του συνέδεσεν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ θανάτου ἐκεῖνου, καὶ ἔκτοτε τὸν ἐτίμησεν ὡς ἕνα τῶν προμάχων του. Δύο μετὰ τὴν ἀπώλειάν του μῆνας ἐπὶ τῆς νήσου *Ἐκατόμισμα*, μιᾶς τῶν πολλῶν, ἐπικαιροτάτης, κατὰ τὰ πενάγη τοῦ Μεσολογγίου, ἠγέρθη φρούριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀγισθῆν τὴν 16 Ἰουνίου δι' ἐπιτήμου τελετῆς, καθ' ἣν παρήσαν ὁ Βλακίερος, Γόρδων, Στάναωπ καὶ ἄλλοι φιλέλληνες, ἐδόθη τὸ ὄνομα *Βύρων* ἐπί-

σης δὲ μετὰ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐκοσμήθη κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐν τῶν ἐσωτερικῶν προχωμάτων (Γωνία) τοῦ φρουρίου. Μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀποκατάστασιν εἰς οὐδὲν μνημόσυον, εἰς οὐδεμίαν ἀναμνηστικὴν τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ τόπου εορτὴν ἔμεινε ξένον τὸ ὄνομα τοῦ Βύρωνος· ἐν ἔτει δὲ 1868 μὲν Ἰουλίῳ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τῆς πόλεως ἐψήφισε «τὴν δαπάναις τοῦ δήμου ἀνέγειρσιν σιμνοῦ μνημείου ἐν τῇ πόλει τοῦ Μεσολογγίου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει λόρδου Βύρωνος» καὶ ἤνοιγε τοπικὴν συνεισφορὰν ἵνα ἐπαρκέσῃ καὶ καλύψῃ μέρος τοῦ προσαπαιτουμένου ποσοῦ. Καὶ ἡ μὲν ἐκτέλεσις τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐφέσεως τοῦ δήμου ἀνεβάλλετο ἔκτοτε δι' ἀνεπάρκειαν μέσων, ἕως οὗ ἐπελθοῦσα τοῦ ὁμωνύμου τῷ ποιητῇ φιλολογικοῦ συλλόγου ἡ ἀξίει-παινος πρὸς τὸ πανελλήνιον ἐπίκλησις καὶ δραστηρία ἐργασία ἔφρυν εἰς πέρας τὸ εὐγενὲς ἐγχείρημα. Οὕτω δὲ σήμερον ἐν ἡ γωνίᾳ τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἀπεκρύβη ἡ εὐγενὴς μορφή τοῦ ἐξόχου φιλέλλητος ἀποκαλύπτεται τὸ μαρμαρίνον ὁμοίωμα τῆς, μαρτύριον αἰτίδων τῶν τε εὐεργεσιῶν ἐκεῖνου καὶ τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης.

Ἐν Μεσολογγίῳ.

Χρ. Μ. ΠΑΛΑΜΑΣ.

ΜΙΚΡΟΣΚΟΠΙΚΑ ΠΛΑΣΜΑΤΑ

[Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ].

Εὐλόγως δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ δεῖκνύονται ἐν τῷ ἐλαχίστῳ τῆς γῆς σκόλῃ οὐδὲν ἦττον, ἢ ἐν τῇ εὐρυχωρίᾳ τῶν οὐρανῶν. Πλησίον ἡμῶν ζῶσι καὶ κινούνται καὶ εὐφραίνονται ὁλόκληροι κόσμοι, ὧν οὐδὲ τὴν ὑπαρξίν, τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθύν ὑποπεύομεν. Μόνον εὐαριθμούς κρίκους τῆς ἀπεράντου τῶν ὄντων ἀλύσεως, τῆς περιλαμβανούσης τὴν σύμπασαν δημιουργίαν, γινώσκομεν, καὶ ἐλλειπέστατα δικαιοῦμεν τίνι τρόπῳ οἱ κρίκοι αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους συνδέονται. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ὄρατῶν ἡμῖν ὄντων τὰς πλείστας ιδιότητας ἀγνοοῦμεν. Εἰσὶ τινὰ φυτὰ, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅτι ἔχουσι ὡς τὰ ζῶα ὕπνον καὶ ἐγρήγορσιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπάρχουσι καὶ ζῶα αὐξάνοντα καὶ πολλαπλασιαζόμενα φυτῶν δίκην, καὶ διὰ τοῦτο θεωρηθέντα πολὺν χρόνον ὡς φυτὰ.

Εἰς τὴν τάξιν τούτων τῶν λεγομένων ζωοφυτῶν ἀνήκουσιν οἱ ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῶν ὑποβρυχίων βράχων προσκολλώμενοι σπόγγοι, οἵτινες, καίτοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φαινόμενοι ὡς ἀτελῆ φυτὰ, εἰσὶ σύμπλεγμα πολλῶν μικροσκοπικῶν ζώων, κοινῇ ἐχόντων ζωὴν. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τάξιν ἰδίως κατατάσσονται οἱ λεγόμενοι πολυπόδες, ὄντα ἐκ τῶν ἀπορροισμάτων, καὶ ὅμως ποικιλώτατα εἶδη καὶ ποικιλωτάτας μορφὰς παρουσιάζοντα. Οἱ πολυπόδες ζῶσι ἐν τοῖς ὕδασι τῶν θαλασσῶν, τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐντὸς τοῦ σώματος ἄλλων ζώων. Δὲν ἔχουσι δὲ ἐγκέφαλον, δὲν ἔχουσι πνοὴν, καὶ